

Викторија СОКОЛОВСКА

ЗА ИМПОРТОТ ВО ПАЈОНИЈА ВО АНТИЧКО ВРЕМЕ*Клучни зборови:* Пајонија, рудни ресурси, населување, колонии.

Апстракт: *Трудот го посветувам на мојот драг колега Проф. Др. Иван Микулчиќ, кој целиот професионален век го посветил на проучувањето на античкото минато на Македонија. Со неверојатен елан и енергија само нему својствени, Микулчиќ ја има обиколено територијата на Македонија и забележано детали на теренот што само ерудита од негов калибар можел да воочи. Неговите капитални дела не може да бидат заобиколени при идните истражувања, за што македонската археолошка наука треба да му оддаде заслужено признание. Темата на овој труд е базирана врз многу одамна нагласеното и честопати потенцираното искажување на И. Микулчиќ за значењето на рудните ресурси на Пајонија и нивниот предизвик во населувањето на јужните колонисти во внатрешноста на Балканот во потрага по благородни метали.*

Балканската археолошка наука е соочена со терминот “импорт”, под кој се подразбираат предмети дојдени од Егејското крајбрежје во текот на подолг временски период на антиката.¹ Овие предмети, археолошки артефакти, се наоѓани во значителен број на територијата на денешна Република Македонија, на дел од западна Бугарија

¹ Овој труд, под заглавие “Ancient import in Paionia”, е објавен во *Folia archaeologica balkanica*, Скопје 2012, 159-164, посветена на проф. д-р. И. Микулчиќ, како поскратена верзија. Трудот е отпечатен со големи технички недостатоци: пропуштени се забелешките на текстот, прилозите во вид на фотографии недостигаат. Во преводот на англиски јазик се направени катастрофални грешки - употребени се погрешни термини, а со слободен превод изменета е смислата на текстот. Во наведената библиографија се менувани термини, преведени заглавија на трудови какви што не постојат во оригиналите, со што е направена целосна конфузија.

(Пернишко-кустендилскиот округ), јужни територии на Србија (Врањанско-прешевската област и Косово Поле) и во северните делови на Грција (Долно Повардарје), значи, еден простран географски ареал на Балканот, кој во текот на I милениум пред н.е. бил населен од племиња со пајонска етничка припадност.² Целокупниот фонд на импортираните предмети се состои во најголем дел од керамички садови, потоа оружје, накит од бронза, сребро и злато, стаклени садови, метални садови, камени надгробни споменици, декоративни архитектонски елементи и друго. Откривани се често случајно, надвор од својот хронолошки контекст, но и со археолошки ископувања, околноста што оди во прилог на наодот од повеќе аспекти. Во стручната археолошка литература се разгледувани како предмети со утилитарна намена, предмети со естетски особености, во поголем дел погодни за транспорт, па според тоа, претставувале одраз на трговските врски и како такви сигнале на нашето подрачје со квалификацијата “импорт”. Притоа секогаш се барале патиштата преку кои овие предмети стигнале на местата каде што се наоѓани, како и културните влијанија кои од тие меѓусебни врски произлегувале со акцент на определен историски момент што им погодувал.³

Ваквата квалификација секако треба да се прифати како значаен сегмент во истражувањата на севкупната граѓа, која резултира со заокружена целина за определена територија и определен историски период. Меѓутоа, во исто време, архео-

² За поновите проучувања поврзани со територијата на Пајонија, види Соколовска В. 1990; Петрова Е. 1999; Соколовска В. 2005.

³ За импортоот и контактите на Македонија со медитеранските и црноморските простори во поново време зборува Битракова Грозданова В. 2013, во своето пристапно предавање во МАНУ.

лошките истражувања на античките локалитети на просторот што е предмет на нашето излагање, исфрлија на виделина појави кои водат кон потврда на мислењата ненаметливо изнесени во минатото, спомнати погоре, но и кон нови сознанија кои фрлаат повеќе светлина врз севкупните збиднувања во регионот во тек на подолг временски период. Во натамошното излагање ќе биде потребно да посочиме неколку примери на импортирани предмети, мошне впечатливи и главно добро познати, врз кои се заснова нашата тема. Притоа, според установениот принцип, ќе се држиме до вообичаениот хронолошки редослед.

Меѓу првите, исклучително маркантни предмети, потребно е да ги спомнеме наодите од микенско потекло, кои временски припаѓаат на доцното бронзено време. Веќе одамна се знае за бронзениот меч најден во Тетово, како и за мечевите од истиот тип најдени во некрополите во Игларево на Косово.⁴ За едниот меч од Игларево се знае дека е гробен наод, а за вториот, како и за мечот од Тетово, не се познати околностите на наоѓање. Но независно од условите за нивното наоѓање, соочени сме со предмети кои пристигнале во внатрешноста на Балканот кон крајот на бронзеното време, одн. во XI-X век пред н.е. како што е наведено во стручната литература.

На истото време припаѓаат наодите од керамика, кои се повеќе се откриваат на локалитетите каде што се вршат археолошки ископувања. Многу одамна во Стоби, каде што се протега доцноантичката некропола се најдени оригинални микенски примероци откриени надвор од својот хронолошки контекст. На некрополата на Димов Гроб, локалитет кај с. Уланци, недалеку од Стоби, во гробови од типот цисти се најдени многубројни керамички садови изработени по пример на микенските форми, како и примероци на оригинална микенска керамика.⁵ Меѓу гробните прилози се присутни камени острачи и бронзени сечила како машки тоалетен прибор. Особено внимание привлекуваат минијатурните двојни секири, предмети од критско-микенскиот културен круг.⁶ Познати се микенски керамички примероци откриени во Соње кај Скопје. Наведените наоди секако се одраз на контактите што се одвивале преку Вардарската магистрала, веќе добро позната комуникација на балканскиот простор во минатото. Меѓутоа, керамика од ист тип е најдена

во Источна Македонија на неколку локалитети, меѓу кои и на Виничко Кале⁷, што зборува дека уште во тоа време комуникациите со егејските простори се одвивале и по течението на реката Струма. И тука некои примероци припаѓаат на оригиналната микенска керамика со добро познати форми, декорација и квалитет во изработката. Многубројни се примероците за кои е речено дека се изработени по углед на микенските, присутни на овие локалитети, особено меѓу гробните наоди од Димов Гроб. Овие наоди се веќе јасна потврда за контактите на егејските центри со внатрешноста на Балканот на широк план, што без сомнение осликува значителна раздвиженост на одредени групи, кои од далечните егејски простори се упатувале кон внатрешноста на Балканот од различни побуди. Нивното присуство овде не било краткотрајно. Тие тука останале до крајот на својот живот, околност што отвора нова страница и друг пристап кон објаснување на контактите за кои располагаме со материјални докази.

По еден временски подолг период што го опфаќа железното време, (VII-VI век пред н.е.) кога доминираат предмети локално произведувани, а импортираните не заземаат некое посебно место меѓу археолошкиот материјал, во архајскиот период, одн. кон крајот на VI и почетокот на V век пред н. е. започнува прилив на предмети од јужните производни центри. Како први весници на овие појави сведочат наодите на керамика во таканаречениот црнофигурален стил, предмети за кои знаеме дека потекнуваат од античките керамичарски ателјеа. Маркантни примери се најдени како гробни наоди на раноантичката некропола на Исар-Марвинци, добро познатиот град кај Валандово. Се работи за минијатурни лекити на кои е, во стил на црни фигури, прикажана сцена на сатирска игра, одн. театарски претстави прикажувани во Атина во последната четвртина на VI век пред н.е.⁸

Контактите на нашите простори со егејскиот регион во архајскиот период се посведочени и на друг начин. Ова е време кога локалните пајонски племиња, Дероните и Лајаите, коваат монети во вредност на окто и декадрахми, како што се смета, наменети за извоз.⁹ Техниката на ова монетоковање е дојдена во внатрешноста на Пајо-

⁷ Балабанов К. 2006.

⁸ Соколовска В. 2014, 66, сл. 4 а, б, в. Наодите од поновите ископувања на некрополите на Исар-Марвинци не се објавени.

⁹ За монетоковањето на Дероните и Лајаите види: Соколовска В. 1990 и Петрова Е. 1999, со цитирана постара литература.

⁴ Мечот од Тетово, Јосифовска Б. 1966, 146; Мечевите од Игларево, Djuric N. 1974, 17, Fig. 1; Luci K. 1999, 92, Fig. 1; 95, Fig. 13.

⁵ Митревски Д. 1997, сл. 14.

⁶ Исто, сл. 18.

нија, во регионот на Осоговието, секако воедно со мајстори од југот, каде што монетоковањето било веќе добро позната занаетчиско-уметничка дејност. Ова пајонско племенско монетоковање секако се должи на богатите ресурси на сребрена руда, што, патем да спомнеме, им било познато на античките писатели. Нивното датирање предлагано од повеќе истражувачи, се движи од крајот на VI до околу средината на V век пред н.е., време кога пајонските племиња достигнаа висок степен во својот развој. Како и да е, тие се потврда на интензивните контакти со егејските деловни луѓе и племенско нивниот интерес за користење на рудните лежишта во внатрешноста на Балканот, особено среброто и златото.¹⁰ Патем да споменеме дека благодарение на ова ковање дознаваме за пајонските локални владетели чии имиња се испишани на монетите, што, од друга страна, му дава посебно обележје на општествениот живот на пајонските племиња во ова рано историско време. Ова монетоковање на Дероните и Лајаите немало долг век на траење, на што упатува околноста што неколку претстави и симболи што се повторуваат не успеале да достигнат стилски развој ниту во позитивна ниту во негативна смисла.¹¹ Меѓутоа, интересот за овие рудни ревири не е сопрен со крајот на ова монетоковање. За тоа сведочат откритијата на други локалитети во регионот на источна Македонија.

На Виничко Кале, во непосредна близина на ранохристијанската базилика, откриени се траги од објект чии придружни архитектонски детали најдени во текот на ископувањата го определуваат времето на неговата изградба. Се работи најверојатно за крајот на V век пред н.е. Тоа е објект што може да се објасни како храм, светилиште, одн. трезор, на што упатува географското опкружување богато со рудни ресурси. Во близина се наоѓаат лежишта и на злато. Архитектонските елементи во форма на керамички декоративни детали, релјефни плочки – метопи, со приказ на грифони и химери, мермерни капители со украсни палмети,¹² се сигурни индикатори дека се работи за деловни луѓе, мајстори и занаетчии дојдени од јужните, егејски простори, со цврста намера да

¹⁰ Бројни дробилки за руда наоѓани на локалитетите во источна Македонија, како и во Повардарјето – Исар-Марвинци, Градиште-Неготино, Бразда-Скопје, на север дури на Кршевица-Врање, адекватни се со дробилките за руда од о. Тасос. Види, Соколовска В. 1986,

¹¹ Види, Соколовска В. 1994, 21-26.

¹² Остатоците од овој објект се објавени од Балабанов К. 2006. Види исто, Крстевски Ц., Соколовска В. 2011, сл. 1-3.

се населат и вклучат во користењето на рудните ресурси на металите, првенствено среброто. А за тоа им бил потребен објект што тие го изградиле според нивни нацрт и стил на времето. Помислуваме дека доселените на Виничко Кале потекнуваат од Абдера, град на егејското крајбрежје, кои од своја страна биле принудени да го напуштат својот град и да се населат далеку во внатрешноста. Притоа грифонот како симбол донесен од нивниот матичен град Теос, кој се наоѓа како маркантна претстава на нивните монети, сега го пренеле како декоративен елемент на трезорот во новото опкружување на Кале кај Ваница.¹³ Не може да се каже поопределено колку траела неговата употреба. Во текот на ископувањата на Виничко Кале е наоѓана грчка керамика кшто припаѓа на IV век пред н.е., што значи дека контактите одржувани со егејското крајбрежје и користењето на објектот траеле и во тоа време.¹⁴ Значително подоцна на овие простори се шират тракиските Дентелети и Меди, и во таа ситуација можно е користењето на рудните ресурси во регионот да било стопирано под овие нови околности. Како и да е, значително подоцна, во ранохристијанскиот период, објектот веќе не постоел. Непосредно до него е изградена базилика, не нарушувајќи ги во тоа време занемарени, темелните делови на раноантичкиот објект, што зборува дека во меморијата на локалното население е сочуван пиетет кон овој стар објект. Во секој случај, раноантичкиот објект на Виничко Кале е потврда за население дојдено од егејските простори, стационирано во внатрешноста на Балканот на пајонска територија.

Вакво населување, за кое сме овојпат писмено известени, е направено од страна на протераното население од Егина, кое заедно со Мендејците го основале градот Дамастион во Илирија. Како што соопштува Страбон, градот е основан во близина на сребрените рудници.¹⁵ Она што е особено важно е околноста што Дамастион ковел монети со значителна продукција во тек на еден век, од околу 420 до околу 320 год. пред н.е.¹⁶ Дамастион не е основен на пајонска територија. Всушност, неговата местоположба уште не е установена и покрај изнесените предлози од страна на истражувачите, базирани врз дисперзијата на дамастион-

¹³ Абдера е основана од население од Теос, кое под притисок на Персијанците мигрирало на Балканот, каде што ја основале Абдера. Види, исто заб. 12.

¹⁴ За монетоковањето на пајонските владетели Ликеј, Патрај и Авдолеон што го опфаќа поголемиот дел на IV век пред н.е. се користеле рудните ревири на Осоговието.

¹⁵ Str. VIII, 6,16.

¹⁶ Мау, 1939; Ујес-Ромиќ, 1996.

ските монети и лежиштата на сребрена руда како примарен услов во определувањето на неговата локација.¹⁷ За нашата тема важна е околноста што во ковницата на Даместион се ковани монети на градовите Пелагија, Сарноа и Дапарија, за кои со голема веројатност помислуваме дека се наоѓале кај Тетово (Πελαγία), Градиште-Бразда кај Скопје (Σαρνοα) и Кале-Кршевица кај Врање (Δαπαρρία), што значи на агријанска територија.¹⁸ И овие градови, за чие постоење дознаваме само преку монетите кои тие ги издавале, по мислењето на И. Микулчиќ се основани од грчки доселеници – деловни луѓе, металурзи, мајстори, кои тука се населиле во потрага по скапи метали.¹⁹ Пелагија, Сарноа и Дапарија издавале монети во ограничена количина, поради што нивните наоди се исклучително ретки.

Археолошките истражувањата на локалитетите на северните простори на Република Македонија открија присуство на објекти кои се изградени во почетоките на класичниот период. На Градиште-Бразда е откриен објект изграден со висока градежна техника, при што се употребени блокови од травертин, обработени во техника на барботин и анатироза. Датирани се во крајот на V или почетокот на IV век пред н.е. Објектот е објаснет како гробница, а неговата монументалност ја има определено како гробница на висока личност, локален агријански владетел.²⁰ Мноштво примероци на керамичките наоди откриени во кругот, во најголем дел припаѓаат на грчката црнофирнизирана керамика од атичко порекло. Секако, треба да се смета дека е дојдена со доселеници од далечната Атика.²¹ Надгробниот споменик од атички тип, кој содржи сцена на *dexiosis* е сигурен показател на доселен атиѓанин (одн. атиѓанка) во раните децении на IV век пред н.е. Имајќи ги предвид археолошките наоди откриени на Градиште Бразда, можеме со сигурност да кажеме дека тука биле доселени Атиѓани кон крајот на V век пред н.е. и нивното присуство траело до длабоко во IV век пред н.е. Дали овие доселеници – колонисти се вратиле во својата земја или останале тука, претопувајќи се во индигеното пајонско население, не можеме да знаеме. Како пример може да ја посочиме ситуацијата во Mun. D. D.,

¹⁷ Мојот предлог за убикација на Даместион во Социјална, северно од Косовска Митровица, и неговото идентификување со Mun. D. D. (Municipium Damastium Dardanorum), го изнесов во: Соколовска В. 1990, и Соколовска В. 2005.

¹⁸ Види, Соколовска В. 1990.

¹⁹ Микулчиќ И., Соколовска В. 1990, 90.

²⁰ Idem.

²¹ Микулчиќ Г. 1990, 100.

каде што дури во римско време се среќаваат грчки имиња испишани на надгробните споменици најдени на локалитетот, што значи дека интересот на јужњаците за овој рудоносен регион и меѓусебната комуникација траеле со векови. И како потврда на нашето излагање би било целисходно да го цитираме И. Микулчиќ, кој за овој дел од територијата на Република Македонија го вели следното:

“И тука, како и во југоисточното соседство, основен поттик за развитокот на стопанството и појавата на градовите било рударството. Оловно-сребрената руда била експлоатирана на западните разграноци на Козјак (оловен церусит) што се потврдува и со наодите од безимениот град во Кршевица близу Прохор Пчински, како и со наодите од јужните падини на Скопска Црна Гора. Еден од топилничарските центри се наоѓал во безимениот град во Бразда кај Скопје..... Погоре ги спомнавме деловните луѓе од грчко-егејскиот регион кои престојувале во овој дел од Пајонија. Тоа биле рударски техничари и истражувачи на терен, металурзи и топилничари, потоа градежни мајстори и архитекти, инвеститори, политичари и менаџери. Тие биле способни да организираат такви деликатни дејности – откривање на рудни лежишта, нивна проценка и техничка подготовка за експлоатирање.... Нема сомнение дека и домашното, пајонско население морало да биде дораснато за вакви деликатни дејности.”²² А тоа тие го имаат покажано тоа во епохата што им претходи, во железното време, кога во културата и духовниот живот на Пајонците доминирале т.н. македонско-пајонски бронзи, локално произведувани на широк пајонски простор. Материјалните траги откривани на раноантичките населби во скопскиот регион треба да се сметаат како потврда за интензивните контакти со грчко-егејскиот југ, со присуство на доселени и тука стационарни колонисти. А нивното влијание врз локалното население можеби најочигледно се одразува во локалното производство на керамика, која ги копира формите на класичната грчка керамика, што земало големи размери на пајонските простори, особено на северните, агријански територии.

Да се вратиме на Долното Повардарје и на локалитетите што содржат информации за нашата тема. Во веќе спомнатата Демир Капија, важен пункт во раната историја на Пајонија, И. Микулчиќ успеа да лоцира сектор на населба формирана во V век пред н.е. од страна на колонисти од хеленскиот југ. Тоа е простор познат меѓу локалното население како Пештера, каде што се вршени

²² Микулчиќ И. 1999, 114 и 115.

ископувања уште во 50-тите години на минатиот век.²³ Гробните наоди откриени во таа пригода на месноста Манастир им овозможија на истражувачите да констатираат присуство на атињани. Потпрена врз овој податок Д. Вучковиќ Тодоровиќ има изнесено уверување дека доселените Грци тогаш на населбата и дале име Στεναι.²⁴ Како се викала пајонската населба која тука постоела пред доселување на грчките колонисити, нема никогаш да дознаеме. Присуството на грчките колонисти во Демир Капија траело континуирано во текот на IV век пред н.е. што во најголема мера се осликува преку погребниот ритуал и гробните наоди, меѓу кои атичката керамика зазема најзначајно место. Се добива впечаток дека со овој бран на доселеници како да било потиснато локалното население. И. Микулчиќ смета дека тоа се повлекло и населило на Марков Град, користејќи го просторот на денешното име Стари Лозја, одн. Камен.²⁵ Меѓутоа, набргу тоа се одразило во прифаќање и сестрано вклопување во хеленската културна сфера на локалното пајонско население. Покрај материјаните археолошки сведоштва, историските настани што следуваат го потврдуваат тоа.

Демир Капија доживеала уште едно масовно населување. Овојпат тоа е последица на политиката на Филип V, (220-179) кога овој македонски владетел, особено значајна фигура во македонската историја, ги обновил градовите долж Повардарјето, опустошени со инвазијата на Келтите од 280/79 год. пред н.е. Можеби највпечатлив доказ за ова е изградба на светилиште посветено на Диоскурите кај Демир Капија, оформено по овој настан. Новодојденото население за своите духовни потреби изградило храм и својот пиетет кон овие *μεγαλοι θεοι* го изразуваале со *ex voto* во вид на релјефни прикази на Тријадата. Значителен број монети откриени во светилиштето се сигурен показател дека и локалното, пајонско население, со свои прилози се приклучило кон почитувањето на овие хеленски божества.²⁶

И соседната населба Градиште, кај Неготино, античката Антиgoneа, расположена на јужната точка од Криволачката бариера, од каде што се протега извонреден поглед со необична прегледност кон околината, имала свој посебен разви-

ток. Истражувањата што се одвиваат во последно време значително ќе ја осветлат културата на овој од Антигон Дозон основан град, претворен во македонска база во новоосвоената пајонска територија.²⁷ Резултатите од истражувањата веќе навестуваат културни и духовни манифестации сродни со соседните градови во Повардарјето.²⁸ Би требало да спомнеме дека населбата која тука егзистирала уште од времето на раната антика, археолошки потврдена, секако имала друго име пред да биде регионот освоен од страна на Македонците.²⁹

Ќе се задржиме уште на два, за нас исклучително значајни градови во Долно Повардарје. Ситуирани јужно од Демир Капија, рано потпаднале под хеленско културно влијание како последица на меѓусебна комуникација. Јужната населба лоцирана на Вардарски Рид, најверојатно градот Gortinya, е основан од Ботоновите Критјани по деструкцијата на Кносос, кои се населиле долж западната страна на Вардар, и според кои ќе биде наречена Ботијаја, под тоа име позната во антиката. Што се случувало во меѓувреме, нема никогаш да дознаеме, но затоа во железното време, VII и VI век пред н.е., Гортинија ќе се оформи во напреден град со многубројно население. Материјалните остатоци одразуваат мирно време и благосостојба на населението, а во културна смисла ја осликуваат духовната страна на популацијата што го населувала потесниот и поширокиот регион, веќе дефинирана како пајонска.³⁰ Преминот од времето на рамните некрополи маркантно изразени во регионот кон архајскиот период, без сомнение е адекватен на ситуацијата во соседниот Доберос. (Во текот на античкиот период населбата се развива непречено со исклучителен подем во хеленистичкото време, кога се вклопува во културната сфера на македонскиот простор.) Тука недостигаат информации кои би можеле да се добијат од ископувања на раноантичка некропола, но, присуството на наоди од јужните хеленски региони во културните слоеви на населбата, зборуваат за

²⁷ Папазоглу Ф. 1957, 241; Papazoglu F. 1969, 114.

²⁸ Истражувањата на локалитетот Градиште кај Неготино ги изведува стручна екипа од Музеј на град Неготино под раководство на Горан Санев.

²⁹ Промените на имињата на градовите во новоосвоените региони се познати во антиката. На наша територија да споменеме дека долината на Брегалница, сигурно посведочена како пајонска територија, подоцна добива населби со тракиски имиња, како Баргала и Транупара.

³⁰ За Вардарски Рид, опширно во Вардарски Рид Книга I, со прилози на група автори произлезени од ископувањата на локалитетот.

²³ Вучковиќ Тодоровиќ Д. 1961; Микулчиќ И. 1982, 127-143.

²⁴ Вучковиќ Тодоровиќ Д. 1961, 267; Но треба да се смета дека постарата населба лоцирана на истото место, археолошки потврдена, носела друго име.

²⁵ Микулчиќ И. 1999, 179; Карпузова С. - Петров Пецовска Н., 1996, 77 и н.

²⁶ Соколовска В. 1974, 279.

интензивни контакти со југот. Едно неодамнешно откритие на гроб-јама 103³¹, направено на некрополата Милци во Гевгелија, навестува појава на материјална и духовна култура адекватни на соседниот Вишов Јавор, не многу оддалечениот од Синдос, Архонтико, Требеншта, Охрид, појави суштествени за осветлување на историските збиднувања во регионот во архајскиот период. Затоа населбата лоцирана на Исар-Марвинци дава јасни информации за темата што е предмет на нашиот интерес.

Археолошките ископувања покажаа дека многу рано значителен број луѓе се населил на Исарот како локација погодна за живот и потврдена со долга традиција. Со сигурност може да се установи дека тие ја окупирале старата пајонска акропола и продолжиле да ја користат како свое станиште.³² Врз јужните падини на акрополата ги погребувале своите умрени. Ова ново население ја носи кремацијата како погребен вид. Од ова време потекнува надгробниот споменик, веќе многупати спомнуван во стручната литература, со приказ на покојница, донесена од далечниот југ за потребите на некое тука доселено семејство. Бројни предмети, особено керамиката од крајот на VI век пред н.е. во црнофигурален стил со приказ на сатирска игра и нешто подоцнежната керамика во стилот на црвени фигури, продукт на атинските керамичарски работилници, достигнале на новата локација заедно со нејзините доселеници. Нивната бројност придонесла за брзото хеленизирање на локалното население и прифаќање на јужните производи атрактивни и за домородното население. Набргу доаѓа и до прифаќање на култовите практикувани на егејските простори. Населбата на Исар-Марвинци, пајонско-македонскиот град Доберос, живее континуирано до крајот на антиката, доживувајќи подеми и падови како последица на историските настани што го зафаќале Повардарјето и Егејското крајбрежје во текот на антиката.³³

Овие примери се доволни да покажат дека пајонските простори многу рано станале привлечни за јужните егејски соседи. Многу појави со кои подоцна се среќаваме се резултат на овие контакти. Многу одамна, Д. В. Тодоровиќ дошла до заклучок дека во гробот каде што се најдени белите лекити во Демир Капија, била погребана атињанка. Во поново време, работејќи на грчката

сликана и монохромна керамика од Демир Капија, Г. Микулчиќ го споменува прашањето на хеленската дијаспора и колониите основани од Грците на Егејското крајбрежје и внатрешноста на Балканот, нагласувајќи дека по Пелопонеските војни 429-404 многу атињани емигрирале.³⁴ Сега знаеме дека на Исар-Марвинци се населиле атињани и основале своја колонија уште кон крајот на VI век пред н.е. Нивното присуство е посведочено со населбите во рудоносните региони во внатрешноста на Балканот, каде што тие се населувале и основале свои колонии. Еден неодамна најден натпис треба да се прифати како потврда за доселеници од далечниот југ. Натписот се состои само од две лични имиња: [Τ]αυροσθενουσ и Ιπποδρομοσ. Датирани е во раното хеленистичко време. Првото име, Таурустен, според Бабамова, која го објави овој натпис³⁵ се јавува за првпат во Македонија. Потврдено е на два натписи најдени на Акропол во Атина, едниот датиран во крајот на V век пр.н.е., вториот во почетокот на IV век пр.н.е. Бабамова додава дека ова име е посведочено и во Етолија и во Александрија во Египет.³⁶ Нема да згрешиме ако констатираме дека овој Таурустен е дојден од Атина, или добил име при раѓањето во Доберос од своите родители, доселеници од Атина. Второто име, Хиподром, според Бабамова, се јавува исто така првпат во Македонија, инаку многу често присутно во Хелада.³⁷ Нема сомнение дека во случајов имаме доселеници од далечната Атика, сега епиграфски посведочено.

Регионот населен со пајонска популација, кој во голема мера се совпаѓа со територијата на Република Македонија, на античките писатели им бил познат како земја богата со сребро и злато. Денес тоа се потврдува повеќестрано со археолошките истражувања на раноантичките градови. Значителни локации потврдени како колонии на јужните доселеници се одраз на интересот за рудните ресурси во Пајонија. Дали се во прашање помали или поголеми групи луѓе, сигурно е дека тие трајно се населиле на пајонските простори како колонисти, користејќи ги притоа населбите на локалната пајонска популација. Нивното доселување, како што изгледа, траело континуирано во тек на подолг временски период. Притоа во новото опкружување внесувале предмети кои дотогаш ги користеле во своето домицилно опкружување.

³¹ Хусеновски Б. 2015.

³² Соколовска В. 1986.

³³ За етапите на развојот на Исар-Марвинци, види Соколовска В. Етапи во историскиот развој на Доберос, *Macedaarchaeol* N° 21, (во печат).

³⁴ Микулчиќ Г. 2005, 83-132.

³⁵ Бабамова С. 32, 33. Според Бабамова, состојбата на споменикот не дозволува со сигурност да се определи типот на натписот.

³⁶ *Idem*.

³⁷ *Idem*.

Така, присуството на овие предмети, проследено со нов погребен ритуал, потврдува физичко присуство на колонисти од југот во тек на продолжителен временски период. Секако дека трговските врски не биле занемарени. Атинските мајстори, во прв ред керамичари, биле заинтересирани своите производи да ги пласираат насекаде каде што постоел интерес за тоа, особено во средини каде што веќе биле доселени Хелени. Но сигурно е дека и месното пајонско население не било имуно кон ваквите привлечни производи што им се нуделе. Притоа украсните предмети од сребро и злато, производи на јужните тореутски центри, секако го привлекувале вниманието на домородното население. Нивното присуство и перманентните контакти влијаеле врз прифаќањето на културните постигнувања на југот, што ќе доведе до вклопување на локалното пајонско население во хеленската културна сфера. Тие контакти продолжиле и во следниот период. Нешто подоцна, во хеленистичкото време, кога голем дел од пајонската територија веќе се наоѓа во рамките на македонското кралство, доаѓа до културно единство на пајонско-македонските простори со посебни културно-уметнички белези, јасно изразено во керамиката, короластиката, особено во златниот накит со добро познатите форми и префинета техника типични за халкидичките мајстори – тореути. Но во тоа време северните пајонско-агријански територии - Скопско-кумановскиот и Врањанско-прешевскиот регион - во меѓувреме освоени од Дарданците, ќе направат драстичен прекин со регионите на матичните пајонски простори и ќе останат надвор од хеленската културна сфера.

Историските настани што ќе го зафатат регионот со римските освојувања на Балканот ќе доведат до промени, а импортоот ќе прими поинакви белези. Во поголемите градови во Повардарјето, (во Доберос, особено во Стоби, па и во дарданското Скупи), ќе пристигнат керамички производи со посебен квалитет од Мала Азија, т.н. самоска и пергамска керамика, од Италија прочуената аретинска керамика со свои познати форми и карактеристични релјефни украси, а значително подоцна ќе најдеме примероци од т. н. африканска керамика, со својот посебен квалитет и орнаменти со ранохристијански елементи. Тоа е последица првенствено на трговските врски, но и на повремено населување, кое се јавува како последица на големото движење на популациите во медитеранското опкружување и римските освојувања на регионот, населување на колонисти или ислужени војници.

Општо е познато дека грчката колонизација била насочена кон населување во приморските

региони на Егејското Море и Медитеранот (Сицилија, јужна Франција), Мала Азија и крајбрежјето на Црно Море. Археолошките истражувањата во Повардарјето и течението на Брегалница изведувани во последниве неколку декади покажаа дека и внатрешноста на Балканот многу рано привлече грчки колонисти, но овојпат нивниот интерес првенствено лежел во рудните ресурси со кои располагале одредени региони.

ДОДАТОК

Во минатиот број на списанието *PATRIMONIUM*. МКно. 13 од 2015 година, на страница 37-64, објавен е мојот труд *Архитектонски објекти во античкиот град на локалитетот Исар-Марвинци, Валандово*, со кој имав намера да ги заокружам повеќегодишните истражувања на овој антички град. Ова го направив со намера да ги објавам и прокоментирам новите моменти од истражувањата поврзани со градежништвото, што следуваа подоцна и не беа кажани во моите поранешни трудови. Меѓутоа, во оваа пригода се случи да направам превид и да не ги спомнам моите долгогодишни соработници, пропуст што би сакала да го надоместам на овој начин и на ова место. Изразувајќи жалење за пропустот што го имам направено, сакам да им изразам благодарност и признание за несебичната подршка на сите соработници и нивното безрезервно залагање за успешно извршена секоја истражувачка кампања изведена под тешки околности и минимални материјални сретства, но со голем ентузијазам и единствена цел, за успешно реализирање на наша заедничка агенда. Секој резултат и секој напишан збор за Исар-Марвинци е и нивна заслуга.

Цоне Крстевски, археолог, раководител на теренските истражувања, кој на нему својствен начин умееше да ги води беспрекорно секојдневните теренски активности и да се снаоѓа во секоја непредвидена ситуација; Горица Микулчиќ, Мила Шурбановска и Зоран Шурбановски, археолози, кои будно го следеа секој откоп и во најжешките денови во надеж дека секој копач ќе открие нешто значајно што ќе го задоволи нивниот научен интерес; Фаница Велјановска, антрополог, од кого очекувавме потврда за многу проблеми во нашите размислувања; Лилјана Мангароска, архитект, чија прецизност кон секој вртан камен од срушените сидови на теренот не можеше да биде нарушена ни под дејство на жешкото сонце; Гордана Георгиевска, цртач-документатор, која умееше да ги открие и пренесе во цртеж префинетите детали на оригиналот; Даница Ангова, керамичар, која со неверојатен усет за глината како медиум умееше да го врати во живот предметот на кој интервенираше; Кирил Бошковски, конзерватор и Мирослав Димовски, фотограф, кои беспрекорно го извршуваа својот дел од активностите и покрај крајно ограничените теренски услови за работа.

Се надевам дека мојот превид ќе биде разбран и извинувањето прифатено. Благодарам.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Бабамова С. 2012**, Нови антички натписи од Македонија, Ж.А. Monographs No 10, Скопје 2012, 27-50.
- Балабанов, К. 2006**, Винаца – стар антички град и центар на христијанската уметност, Винаца 2006.
- Битракова Грозданова В. 2013**, Македонија, Медитеранот, Магна Граеција и Црноморието во античката епоха (економски и културни релации), *Македонска академија на науките и уметностите, Пристапни предавања, прилози и библиографија на новите членови на македонската академија на науките и уметностите*, XVII, Скопје 2013.
- Djuric. S. 1984**, Bronzanodobski nalaziz Iglareva, Glasnik Muzeja Kosova XIII-XIV, Pristina 1984.
- Хусеновски Б. 2015**, Војнички гроб од некрополата Милци кај Гевгелија, *Патримониум* Годиша 8, број 13, Скопје 2015, 11-36.
- Јосифовска Б. 1966**, Егејско-микенски меч од Археолошки музеј во Скопје, Годишен зборник на Филозофскиот факултет Скопје, 17-18, 1965-1966, 179-183.
- Карпузова С. – Петров Пецовска Н. 1996**, Ископување во с. Корешница – Демир Капија, *Macedonarchaeol.* 14, Скопје 1996, 77-89.
- Luci K. 1999**, Relations between Kosovo and Mysene During the Bronze Age, Macedonia and the neighbouring regions from 3rd to 1st millennium B.C., *International Symposium in Struga 1997*, Скопје 1999, 92-99.
- Мау Ј.М.Ф. 1939**, Coinage of Damastion and Lesser Coinage of Illyro-Paeonian Region, Oxford 1939.
- Микулчиќ Г. 2005**, Грчки сликани и монохромни вази од Демир Капија, *Зборник Археологија I*, Скопје 2005, 83-132.
- Микулчиќ Г. 1990**, Скифосиикантаросиодгробницата во Бразда, *Macedoniaeactaarchaeologica II*, Скопје 1990, 93-102.
- Микулчиќ И. 1982**, Хеленистички тврдини во Демир Капија и Бабуна, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 34, Скопје 1982, 127-143.
- Микулчиќ И. 1988-89**, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје* 41-42, Скопје 1988-89, 65-88.
- Микулчиќ И., Соколовска В. 1990**, Гробница во Бразда кај Скопје, *Macedoniaeacta archaeologica* 11, Скопје 1990, 79-92.
- Микулчиќ И. 1999**, Антички градови во Македонија, Скопје 1999.
- Митревски Д. 1997**, Протоисториските заедници во Македонија, Скопје 1997.
- Папазоглу Ф. 1957**, Македонски градови у римско доба, Скопје 1957.
- Петрова Е. 1999**, Пајонија во II и I милениум пред н.е., Скопје 1999.
- Соколовска В. 1974**, Светилиште на Диоскурите кај Демир Капија, *Жива Антика XXIV*, 1-2, Скопје 1974, 267-279.
- Sokolovska V. 1979**, La Stele funeraire de Isar-Marvinci, *Archaeologia Jugoslavica* 19, Beograd 1979, 42-45.
- Соколовска В. 1986**, Исар-Марвинци и Повардарјето во античко време, Скопје 1986.
- Соколовска В. 1990**, Пајонското племе Агријани и врските со Дамастин, *Macedoniaeacta archaeologica* 11, Скопје 1990, 9-34.
- Соколовска В. 1994**, Сончеви симболи на пајонските монети, *Македонски нумизматички гласник*, Број 1, Скопје 1994, 21-26.
- Соколовска В. 2005**, Кон проблемот за територијалната распространетост на Агријаните, Коментари за некои прашања од античкото минато на Македонија, Скопје 2005, 107-119.
- Соколовска В. 2013**, Религија и култови во хеленистичко време на територијата на Република Македонија, *Patrimonium.mk*, Year 7, No. 12, Скопје 2013, 63-78.
- Ујес-Ромиќ 1996**, Ујес Д.-Ромиќ К. Положај града Дамастина, *Гласник српског археолошког друштва* 11, Београд 1996.
- Вучковиќ Тодоровиќ Д. 1959**, Грчки гроб из Демир Капије, *Старинар* 9-10, Београд 1959, 281-296.
- Вучковиќ Тодоровиќ Д. 1961**, Античка Демир Капија, *Старинар* 12, Београд 1961, 229-269.

Viktorija SOKOLOVSKA

ANCIENT IMPORT IN PAIONIA

Summary

Balkan archaeological science is facing the phenomenon known as import, which includes objects - artifacts imported from the Aegean and Mediterranean coastline during the Archaic, Classical and Hellenistic period. Today, this area includes the territory of the Republic of Macedonia as well as southern parts of Serbia, western parts of Bulgaria and northern parts of Greece - an area that in pre-Roman times was inhabited by paionian tribes. The import largely consists of pottery, weapons, jewelry, as well as tombstones, terracotta figurines and other items.

As the earliest objects it should be mentioned the sword from Tetovo, an Mycenaean import brought in the 11th century BC, as the two swords of the same type found at Iglarevo in Kosovo. Mycenaean ceramic finds are discovered along the Vardar River Valley, at "Dimov Grob" near Ulanci, as to the north, in Solnje near Skopje and the sites along the Valley of Bregalnica River.

Archaic period is marked by appearance of so-called tribal minting by Derrones and Laiai, the phenomenon due to the rich mines of silver in the region of Osogovo and the interest of people from the south region in the mineral resources of this area. This interest is shown by the presence of building erected on Kale-Vinica by settlers from Abdera as temple or tesor, which they decorated it with metopes with griffons and himeras. With the beginning of Classical time we meet with objects built in high technique as that in Gradiste-Brazda near Skopje, or Stoa at Vardarski Rid, the ancient Gortinia. In Demir Kapija, the ancient Stenai, I. Mikulcic located the settle-

ment of newcomers from Athens, in which graves are found with great quantity of attic pottery, which they brought with them. At the ancient paionian town of Doberos situated on Isar-Marvinci near Valandovo, newcomers settled very early, bringing with them their funerary customs. The large grave monument which belonged to a rich lady, was brought from the south. In Demir Kapija, the ancient Stenai, I. Mikulcic located the settlement founded by colonists from Athens, and the cemetery where they buried their dead. In their graves great quantity of attic vases are found. The grave with white lekythoi belonged to an Athenian woman, as D.V.Todorovic noted. G. Mikulcic reminds that many people emigrated from Athens after the Peloponesian Wars of 429-405, and settled in the interior of Balkan, on the territory of Paionia, riched with silver mines. How long they stayed, we do not know, but we know that many of them were buried here. These examples are enough to show that the phenomenon import appears as a consequence of physical presence of colonists from south Balkan regions settled in paionian sites in the vicinity of ore mines. In that case, the phenomenon import should be observed in another light. It is generally known that Greek colonisation was guided to locate on the coastline regions of the Aegean Sea, (Sicily, Southern France), Asian Minor and the Black Sea. The archaeological investigations carried out in the latest decades in the Valley of Vardar and Bregalnica rivers showed that interior of Balkan attracted Greek colonists, but this time it was the result of rich mine resort which some region of Paionia abounded.

